

Nr 21

Utlåtande i anledning av väckta motioner angående överrätternas komplettering med i demokratisk ordning valda ledamöter m. m.

Första lagutskottet har till behandling förehaft två inom riksdagen väckta motioner, nr 116 i första kammaren av herr *Öhman* och herr *Persson, Helmer*, samt nr 146 i andra kammaren av herr *Johansson* i Stockholm m. fl. I motionerna, vilka äro likalydande, föreslås, »att riksdagen måtte besluta att i skrivelse till Kungl. Maj:t hemställa om utredning och förslag till sådan ändring av gällande lag, att dels i demokratisk ordning valda ledamöter med individuell rösträtt skall ingå i hovrätterna och högsta domstolen, dels att nämndledamöternas inflytande på motsvarande sätt förstärkes i första instans».

Beträffande skälen för motionärernas hemställan får utskottet hänvisa till motionerna.

Gällande bestämmelser

Enligt gällande rättegångsordning förekomma lekmannadomare endast i underrätterna, där lekmanneelementet är organiserat såsom nämnd vid den lagfarne domarens sida.

För häradsrätternas del gäller, att nämnd medverkar i alla mål, och här om ges i 1 kap. 4 § rättegångsbalken den allmänna föreskriften, att »i häradsrätt dömer häradshövdingen med nämnd». Vad angår tvistemålen finns dock det betydelsefulla undantaget, att nämnden kan undvaras, då huvudförhandling äger rum i omedelbart samband med förberedelse i målet.

Beträffande rådhusrätterna gäller däremot i princip, att rådhusrätt består av tre lagfarna domare. I mål om ansvar för brott, varå kan följa straffarbete i två år eller därutöver, skall dock rådhusrätt enligt 1 kap. 11 § andra punkten rättegångsbalken bestå av en lagfaren domare och nämnd.

För såväl häradsrätt som rådhusrätt gälla dessutom de undantagen från nu berörda domförhållningsregler, att domstolen är domför med endast en lagfaren domare vid måls avgörande utan huvudförhandling liksom vid annan handläggning, som ej sker vid huvudförhandling eller syn å stället.

Frånsett vissa bagatellbrottmål, då häradsnämnd är domför med tre, gäller för nämnd i såväl häradsrätt som rådhusrätt, att i nämnden skola sitta minst sju och högst nio. Bestämmelserna härom ges i 1 kap. 5 § and-

ra stycket och 12 § andra stycket. Angående nämndens rösträtt stadgas i 16 kap. 3 § rättegångsbalken beträffande tvistemål och i 29 kap. 3 § samma balk beträffande brottmål, att om i nämnden yppas annan mening än ordförandens och alla i nämnden äro ense om skälen och slutet, eller, då i nämnden äro flera än sju, minst sju förena sig därom, nämndens mening skall gälla. I annat fall gäller ordförandens.

Anteckning i protokollet av nämndemans mening skall i regel ej ske. I 6 kap. 3 § rättegångsbalken stadgas visserligen, att protokoll skall upptaga skiljaktiga meningar, som yppas vid omröstning inom rätten. Härifrån gäller emellertid det undantaget, att nämndemans skiljaktiga mening skall antecknas endast om nämnden ensam bestämt utgången.

Historik

Enligt den äldre processordningen förekom nämnd endast i häradsrätt. Det domföra antalet nämndemän var lägst sju och högst tolv, och endast en enhällig nämnd kunde överrösta den lagfarne domaren.

Vid de omfattande förarbeten, som ligga till grund för den år 1942 av riksdagen antagna rättegångsbalken, ägnades frågan om lekmäns deltagande i rättsskipningen ett betydande utrymme och blev i olika förslag löst på olika sätt.

I det betänkande, som *processkommissionen* år 1926 framlade rörande rättegångsväsendets ombildning, diskuterade kommissionen utförligt de omständigheter, som talade för och emot lekmäns användande såsom domare. Kommissionen erinrade till en början om att när juryn från England infördes på den europeiska kontinenten, detta huvudsakligen motiverades med ett politiskt skäl: folket borde äga bestämmande inflytande ej blott på lagstiftningen utan även på lagskipningen. Kommissionen framhöll, att för vårt vidkommande anledning ej förelåg att se denna fråga ur dylika synpunkter, utan att ställning borde tagas till lekmännens deltagande i rättsskipningen endast med hänsyn till det värde ett sådant deltagande i och för sig kunde ha. Därvid syntes med våra samhällsförhållanden avgörande betydelse ej behöva tillmätas den i främmande länder ofta framförda synpunkten, att lekmännen måste användas för att bilda en motvikt mot de av regeringen beroende ämbetsmannadomarna.

En fördel av lekmäns deltagande i rättsskipningen, framhöll kommissionen, vore att folkets förtroende för rättsskipningen därigenom underhölles och stärktes. Folket betraktade icke rättsskipningen såsom en främmande samhällsverksamhet utan kände sin samhörighet med den. Kunskap om rätten samt vördnad för dess upprätthållande och skipande i landet spreds och slog rot bland folket. Ur dessa synpunkter hade häradsnämnden varit en styrka. Mindre vikt var kommissionen benägen att tillmäta en annan, eljest hos oss ofta framhållen synpunkt, nämligen att lekmännen tillförde domstolen person- och ortskännedom. Med den fullständiga utredning, som

förutsattes bli förebragt i en efter moderna principer anordnad process, antogs denna omständighet ej komma att spela någon större roll.

Huvudvikten borde däremot enligt kommissionen läggas på synpunkten, huruvida ett lekmannadeltagande kunde antas bereda ökade förutsättningar för en god prövning av målen. Avgörandet av ett mål innefattade i allmänhet två moment, först en prövning av vad som skulle anses bevisat i fråga om de faktiska förhållanden, som givit upphov till rättegången, och sedan en tillämpning av rättens regler på detta såsom bevisat ansedda sakförhållande. Prövningen av sakfrågan — yttrade kommissionen — vore, om fri bevisprövning gällde, väsentligen beroende på vanligt gott omdöme och här kunde lekmännen med den fond av människokännedom och livserfarenhet de representerade göra goda insatser. Vid prövningen av rättsfrågan vore däremot enligt kommissionens mening lekmännens medverkan ej av lika stort värde, då de saknade den kännedom om rätten och den vana vid dess tillämpning, som härtill erfordrades. En viss uppgift menade kommissionen att lekmännen likväl kunde fylla vid denna sida av den dömande verksamheten. Juristdomaren hade ett uppövat sinne för kontinuiteten i rättsskipningen; han beaktade särskilt vikten av att lika fall behandlades lika. Lekmannen däremot vore böjd att fästa mest avseende vid de individuella omständigheterna i det föreliggande fallet. Visserligen beaktade ämbetsmannadomaren i allmänhet tillbörligen även dessa omständigheter, men hans rutin kunde göra honom benägen att underskatta deras betydelse till förmån för generaliseringssynpunkten, och då kunde lekmäns deltagande vara av värde. Många bestämmelser i nyare lagar överlämnade ett ganska fritt spelrum åt domarens beaktande av de individuella omständigheterna.

Såsom svagheter hos lekmannelementet framhöll kommissionen en benägenhet att tillgodose individualiseringssynpunkter i större utsträckning än lagen medgäve eller med andra ord att vilja åsidosätta lagen för att nå ett resultat, som överensstämde med lekmännens uppfattning om billighet. Särskilt i upprörda tider kunde också befaras, att lekmännen ej visade samma motståndskraft mot ögonblickets stämningar som den i yrket övade ämbetsmannen.

Kommissionen framhöll till sist, att värdet av lekmannadeltagande i rättsskipningen otvivelaktigt vore större i brottmålen än i tvistemålen. I de förra vore bevisfrågan i allmänhet den dominerande och de rättsliga spörsmål, som mötte, ej sällan sådana, att de väl ägnade sig för lekmännens uppfattningsförmåga. Deras insats vid straffmätningen brukade anses värdefull. För att bevara och stärka förtroendet för rättsskipningen vore det av vikt att just i de grövre brottmålen försäkra sig om lekmännens medverkan. I utlandet toges också lekmän i bruk för brottmålsrättsskipningen i vida större utsträckning än för tvistemålen.

Lekmäns deltagande i rättsskipningen förekom i två skilda former, antingen såsom jury eller såsom meddomare. Karakteristiskt för juryn vore en uppdelning av domaruppgiften mellan lekmännen och ämbetsmannadomarna sålunda, att vissa frågor prövades av lekmännen ensamma, under

det att andra avgjordes av ämbetsmannadomarna utan medverkan av lekmännen. Vid meddomarsystemet däremot deltog såväl lekmännen som yrkesdomarna i prövningen av alla i målet föreliggande frågor.

Processkommissionen gjorde juryinrättningen till föremål för flera anmärkningar. Sålunda kritiserade kommissionen den av jurysystemet genomförda uppdelningen av domarverksamheten, så att juryn prövade bevisfrågan medan rättstillämpningen förbehölls yrkesdomaren. Kommissionen fann det i lika mån olyckligt, att den lagfarne domaren utestängdes från prövningen av bevisspörsmålen som att lekmännen ej finge delta i straffmätningen i brottmål, för vilket de ägde goda förutsättningar.

De sålunda berörda olägenheterna vidlåde emellertid ej — framhöll kommissionen — den andra typen av lekmannadeltagande i rättsskipningen. Om lekmännen hade ställning av meddomare, som i likhet med vår häradsnämnd tillsammans med den lagfarne yrkesdomaren prövade målet i hela dess vidd, finge den lagfarne domaren tillfälle att göra sin insats jämväl i bevisprövningen och i den viktigaste delen av rättsprövningen, medan lekmännen finge säga sitt ord vid straffets utmätande. Då lekmännen icke finge hela makten över någon del av prövningen och uteslötes från resten, minskades också faran för att de skulle åsidosätta lagen. Därtill bidrog också att de, liksom den lagfarne domaren, borde ha skyldighet att motivera sin mening och vara underkastade ansvar för sin dom. Jurysystemet vilade på den oriktiga tanken, att juristdomaren och lekmännen skulle inom domstolen stå mot varandra som två fientliga element med var sina uppgifter. Det vore, sade kommissionen, all anledning antaga, att om de finge samarbeta under tvångsfria former, vartdera elementet skulle kunna göra sina företräden gällande medan vartderas svagheter skulle i möjligaste mån elimineras. Det vore en omedelbar växelverkan mellan de bägge elementen, som skulle verka fruktbringande.

De överbägganden, för vilka nu redogjorts, ledde kommissionen till den slutsatsen, att lekmäns deltagande i rättsskipningen kunde medföra fördelar i olika hänseenden men ock vissa olägenheter; att sådant deltagande vore mera angeläget i fråga om brottmålen än beträffande tvistemålen; samt att den bästa formen för lekmäns medverkan vore den, som återfunnes i meddomarsystemet.

Från denna utgångspunkt förordade kommissionen, att lekmän skulle delta i rättsskipningen i den hos oss på landsbygden hävdvunna formen av nämnd och att, såvitt domkretsar bestående av landsbygd angick, nämnden skulle delta i huvudsakligen samma utsträckning som nu, d. v. s. både i brottmål och tvistemål.

I fråga om städerna utgick kommissionen — som förutsatte, att staten övertog rättsskipningen i städerna — från att de mindre och ett antal av de medelstora bland dem icke längre finge bilda egna domkretsar utan komme att i rättsskipningshänseende införlivas med angränsande landsbygd. I dessa städer, liksom i de städer, som redan lydte under häradsrätt, ansåg kommissionen förutsättningarna finnas för ett lekmannadeltagande

i samma omfattning som på landsbygden. Nämnd skulle alltså i dessa delvis av land och delvis av stad bestående domkretsar medverka både i brottmål och tvistemål.

I de större städerna däremot, vilka enligt kommissionens förslag skulle bilda egna domsagor eller åtminstone egna domkretsar inom en domsaga, antog kommissionen, att förutsättningarna för ett aktivt lekmannadeltagande i rättsskipningen vore betydligt svagare. Tradition för lekmannadeltagande fanns ej där, och inbyggarna antogos sakna tillräckligt intresse för rättsskipningens gång. Deltagandet i rättsskipningen skulle ofta kännas som ett offer av arbetstid utan tillräckligt utbyte. Då likväl lekmäns deltagande i viktigare brottmål även i de större städerna vore av stor betydelse för rättsskipningen, stannade kommissionen vid att föreslå, att i dessa städer lekmän i form av nämnd skulle sitta i rätten vid avgörandet av brottmål, dock att Kungl. Maj:t skulle äga förordna, att vissa mindre brottmål (polismål) skulle behandlas utan nämnd.

Enligt processkommissionens förslag skulle hovrätterna, liksom både nu och tidigare, äga pröva målen i hela deras omfattning. Den i brottmålen merendels dominerande bevisfrågan skulle där få sitt slutliga bedömande. Kommissionen ansåg på grund därav, att lekmän borde i viktigare brottmål delta i hovrätternas rättsskipning. I ringare brottmål och i tvistemål skulle däremot lekmän ej medverka. Lekmännens deltagande skulle liksom i underrätt äga rum i form av nämnd och avse såväl de faktiska som de rättsliga frågorna. Gränsen mellan mål, som skulle prövas med eller utan nämnd, drog kommissionen så, att nämnd skulle inkallas vid behandling av mål, vari fråga kunde uppstå om den tilltalades dömande till straffarbete eller till fängelse i mer än sex månader.

Kommissionen diskuterade sedan frågan vilken ställning nämnden borde intaga inom domstolen och anförde härom:

I de främmande länder, där meddomarsystemet användes, är det vanligt, att meddomarna hava lika rösträtt med den eller de lagfarna ledamöterna, såsom fallet är i våra rådstuvurätter med illitterata rådmän. Att upptaga ett sådant system skulle emellertid innefatta en stark brytning med den ordning, som nu hos oss gäller för nämndens medverkan, och gå vida utöver de krav på ökat inflytande för nämnden, som här i landet framställts. En sådan regel skulle kunna innebära en fara för rättsskipningen. Denna fara skulle bli mest framträdande i de större städerna, där lekmanamedverkan i domstolarna nu skulle införas utan att äga samma tradition att bygga på som på landet. Individuell rösträtt åt ett antal lekmän vid en ensam lagfaren domares sida skulle där lätt kunna medföra en betänklig rubbning av rättsskipningens säkerhet. De allmänna grunder, som, enligt vad förut angivits, tala för lekmäns deltagande i domstolen, föranleda icke heller, att lekmännen göras alldeles likställda med de lagfarna domarna. Lekmän böra delta i domstolarna för att lekmanasynpunkter må komma i beaktande, men ej för att dessa synpunkter skola helt behärska domstolarnas avgöranden. Ett visst försteg bör tillerkännas det lagfarna elementet. Den nu gällande regeln, att, om nämndemännen äro ense om en mening, deras mening blir gällande mot domarens, vilar på den uppfattningen, att en sådan samstämmighet är ett bevis på att den av nämnden omfattade

meningen är ett uttryck för ett allmänt folkligt rättsmedvetande, som icke bör åsidosättas. Denna grundsats kan icke anses övergiven, om regeln modifieras så, att en stark majoritet bland nämndemännen skall kunna övertösta domaren. En sådan regel synes vara tillräcklig, för att kravet på större inflytande för lekmännen skall anses behörigen tillgodosett.

I sitt följande resonemang konstaterade kommissionen, att frågan hur man borde bestämma den majoritet inom nämnden vars mening skulle bli gällande vore beroende av frågan hur stort antal nämndemän, som sutt i nämnden. Vid sitt bedömande av sistnämnda fråga uttalade sig kommissionen för en sänkning av antalet ledamöter i nämnden. Till stöd för en sådan nedsättning av antalet nämndemän framhöll kommissionen bland annat den omständigheten, att en sådan nedsättning skulle verka till stärkande av nämndens ställning. Det torde nämligen förhålla sig så — framhöll kommissionen — att i samma mån antalet av de röstande vore större eller mindre förringades eller förökades den individuella andelen i resultatet och även känslan av ansvarighet för detta resultat. Å andra sidan fann kommissionen antalet nämndemän icke böra sättas för lågt. Härigenom skulle nämligen äventyras den önskvärda mångsidigheten inom nämnden och möjligheten att i rimlig utsträckning låta skilda orter på en gång vara företrädade inom nämnden. Ej heller skulle det med ett litet antal nämndemän vara möjligt att upprätthålla grundsatsen, att nämndens mening borde vara ett uttryck för ett allmänt folkligt rättsmedvetande. Vid avvägande av dessa synpunkter fann processkommissionen sig böra stanna vid det förslaget, att antalet ledamöter i nämnden skulle vara fem och att den majoritet, som skulle fordras för att nämndens mening skulle bli gällande borde bestämmas till fyra femtedelar.

För hovrätternas del avsåg kommissionen, att nämnden skulle tjänstgöra vid sidan av tre lagfarna ledamöter och föreslog den omröstningsregeln, att den mening som omfattades av majoriteten av de lagfarna ledamöterna skulle bli gällande, om ej nämndens alla ledamöter förenade sig om annan mening eller ock fyra nämndemän biträdde av en lagfaren ledamot omfattad särmening. Dessutom gavs den undantagsregeln, att om de lagfarna ledamöterna omfattade en mildare mening än nämndemännen, de lagfarna ledamöternas mening skulle bli gällande.

Beträffande högsta domstolen konstaterade processkommissionen, att denna huvudsakligen måste bli en revisionsinstans, vilken tjänade rättshetenens upprätthållande i landet genom att pröva, huruvida rättens regler blivit riktigt tillämpade å det sakförhållande, som hovrätten funnit vara genom utredningen fastställt. Av denna natur hos högsta domstolens uppgift fann kommissionen följa, att något deltagande från lekmäns sida icke där kunde ifrågakomma.

Vid remissbehandlingen av processkommissionens förslag uttalades avsevärt delade meningar om hur lekmannelementet i domstolarna borde organiseras. I den proposition som framlades för 1931 års riksdag (nr 80) angående huvudgrunderna för en rättegångsreform föreslog departements-

chefen, att antalet ledamöter i nämnden skulle vara åtta och att nämnd skulle såsom tidigare deltaga i alla mål i häradsrätt. Beträffande nämndens inflytande å rättsskipningen erinrade departementschefen om att andra kammaren vid flera tillfällen uttalat sig för en sådan omröstningsregel i häradsrätterna, att den mening skulle bli rådande, varom tre fjärdedelar av antalet nämndemän förenade sig. Departementschefen fortsatte:

Förhållandet mellan häradshövding och nämnd torde så gott som undantagslöst vid våra häradsrätter vara det allra bästa, och de fall, då några verkliga slitningar förekommit, äro helt visst lätt räknade. Häradshövdingen sätter stort värde å nämndens uppfattning särskilt i bevisningsfrågor och praktiska spörsmål. Det är därför ingalunda ovanligt, att häradshövdingen som sin upptager en åsikt, som framkommit inom nämnden och som biträdes av det övervägande flertalet inom denna. Å andra sidan åtnjuter häradshövdingen i allmänhet nämndens odelade förtroende. På detta sätt åvägabringas mellan häradshövdingen och nämnden ett fritt utbyte av synpunkter och en samverkan till rättsskipningens fromma, som präglas av ömsesidig hänsyn. För denna samverkan är lagens omröstningsregel icke av någon egentlig betydelse; nämndens inflytande sträcker sig i verkligheten vida längre än som omedelbart framgår av lagen.

För den, som lägger huvudvikten å denna av alla formföreskrifter obundna, förtroendefulla samverkan mellan domare och nämnd, kommer frågan om lagstiftningens ingripande å detta område icke att erhålla samma principiella betydelse, som av mången tillägges densamma. Oavsett den ståndpunkt man intager till själva principfrågan delar jag emellertid den uppfattningen, att nu gällande lag icke ger ett riktigt uttryck åt nämndens ställning inom häradsrätten och den betydelse för rättsskipningen, som nämnden redan nu äger och allt framgent bör äga. Jag kan icke heller se någon fara för rättsskipningens säkerhet däri, att i samband med en rättegångsreform nämndens ökade inflytande lagfästes.

Genom förhandlingens muntlighet och koncentration skapas större förutsättningar för nämnden att följa förhandlingarna och erhålla ett säkrare utgångsläge för ett riktigt omdöme. Detta gäller ej minst bevisprövningen, vid vilken nämndens medverkan är särskilt betydelsefull. Hur nämndens inflytande skall i lag utmätas kan uppenbarligen bliva föremål för delade meningar. För min del anser jag övervägande skäl tala för den av andra kammaren tidigare intagna ståndpunkten. Denna skulle, med ett fastställande av det domföra antalet nämndemän till åtta, innebära, att nämndens röst skulle gälla mot domarens i fall, då en majoritet av sex nämndemän förefunnos. I detta sammanhang må framhållas vikten av att olika folkgrupper bliva företrädna inom nämnden, så att dennas folkliga anknytning blir så allsidig som möjligt.

Enligt departementschefens mening talade skälen för lekmannainflytande å rättsskipningen icke med samma styrka för nämnds införande i rådhusrätt och hovrätt, då tradition härför saknades. På grund därav kunde befaras, att lekmannadeltagandet icke skulle komma att där uppbåras av samma intresse, varigenom det kunde komma att möta svårigheter att erhålla för uppdraget lämpliga personer, som vore villiga att åtaga sig detta. Departementschefen fann sig emellertid böra föreslå, att i grövre brottmål nämnd infördes även i dessa domstolar. Till stöd för sin ståndpunkt framhöll departementschefen, att rättsskipningen i dessa mål rörde med-

borgarens mest oförytterliga rättigheter och att det vore angeläget, att allmänheten genom sina målsmän toge del i dömandets ansvar och därigenom erhöle förtroende till det sätt, varpå domstolen fullgjorde sin maktpåliggande och ömtåliga uppgift.

Enligt departementschefens förslag skulle den till åtta ledamöter uppående nämnden i rådhusrätt och hovrätt komma att tjänstgöra vid sidan av juristkollegier om tre respektive fyra jurister. För att nämnden skulle kunna överrösta de lagfarna domarna, om dessa vore eniga, skulle därvid fordras, att enighet rådde även inom nämnden. Vid skiljaktighet mellan fackdomarna skulle gälla särskilda omröstningsregler.

Vid utskottsbehandlingen av propositionen förordade emellertid utskottets majoritet, att den då gällande ordningen för lekmannainflytande å rättskipningen bibehölls. I fråga om omröstningsreglerna anförde sålunda utskottet:

Det kan enligt utskottets mening starkt ifrågasättas, huruvida behov föreligger att genom ändrade omröstningsregler giva nämnden en annan ställning. Lekmännens synpunkter kunna i allmänhet göra sig gällande under förtroendefull samverkan med ordföranden, och nämndens inflytande synes såsom departementschefen framhållit i verkligheten sträcka sig vida längre än som omedelbart framgår av lagen. Ej heller kan avgörande vikt tillmätas synpunkten, att nämnden bör erhålla en starkare ställning för att kunna mot ämbetsdomarens mera formella bedömande hävda den materiella rättvisans krav. Behov av en starkare kontroll i detta avseende kan näppeligen anses förefinnas. Vidare måste beaktas, att den nuvarande ordningen bestått sedan lång tid tillbaka och att några olägenheter av densamma icke försports. Det kan även tänkas, att ett uppgivande av kravet på enhällighet skulle komma att sänka nämndens anseende. En dom, som grundade sig på ett majoritetsbeslut inom nämnden, skulle icke äga samma karaktär av ett fullödigt uttryck för den folkliga rättsuppfattningen och kunde icke erhålla samma pondus som ett avgörande, dikterat av en enhällig nämnd. Helt kan ej heller bortses från faran, att genom ändrade omröstningsregler politiska eller andra ovidkommande hänsyn kunna vinna insteg vid nämndens avgörande. En dylik utveckling vore ur många synpunkter att beklaga och skulle säkerligen i hög grad rubba förtroendet till nämnden. Erinas må slutligen, att den föreslagna ändringen icke är erforderlig för genomförande av ett förbättrat förfarande och sålunda faller utom den ram, som uppställts för de organisatoriska förändringarna. Av här anförda skäl finner utskottet sig böra förorda, att nu gällande regler rörande nämndens rösträtt bibehållas oförändrade. Vid sådant förhållande torde anledning ej föreligga att frångå den nuvarande bestämmelsen, att sju nämndemän utgöra domfört antal. Frågan huru många nämndemän böra närvara vid handläggningen bör göras till föremål för särskild undersökning. Detta antal bör vara så stort, att även vid tillfälligt förfall rätten är domför. Då vid ett reformerat förfarande antalet rättegångsdagar flerstädes måste bli avsevärt större än nu, torde det för att icke tjänstgöringen skall bli alltför betungande vara nödvändigt, att för åtskilliga tingslag antalet nämndemän ökas.

Förslaget att införa nämnd i rådhusrätterna avböjde utskottets majoritet med följande motivering:

Förutsättningarna för ett verksamt lekmannadeltagande äro avsevärt sämre i de större städerna än annorstädes i landet. Hos städernas invånare kan icke påräknas samma intresse för rättsskipningen som bland landsbygdens befolkning, och det är antagligt, att tjänstgöringen vid domstolen komme att uppfattas allenast som en betungande plikt. I motsats till häradsnämnden saknar nämnden i städerna stöd av all tradition, och det kan befaras, att den icke skulle komma att åtnjuta samma anseende och förtroende som nämnden på landsbygden. Betydande svårigheter möta, då det gäller att inordna nämnden i en kollegialt sammansatt domstol; därom vittna även de föga tillfredsställande omröstningsreglerna. Härtill kommer, att något behov att införa nämnd i städerna icke gjort sig gällande. Det torde icke kunna bestridas, att rådhusrätterna i de städer, varom nu är fråga, även i sin nuvarande sammansättning på ett tillfredsställande sätt fylla sin uppgift och att de jämväl i stort sett omfattas av allmänhetens förtroende. Efter övertvägande av nu anförda omständigheter har utskottet ansett sig böra avstyrka inrättande av nämnd vid rådhusrätterna.

Samma skäl fann utskottsmajoriteten även tala mot förslaget om införande av nämnd i hovrätt. På grund härav och då vissa ytterligare principiella och praktiska invändningar kunde åberopas mot införande av hovrättsnämnd, fann sig majoriteten böra avstyrka departementschefens förslag även i denna del.

I en inom utskottet avgiven reservation förordades emellertid propositionens förslag beträffande nämndemännens antal och rösträtt. I två andra reservationer uttalade sig ungefärligen samma reservanter för införande av nämnd i rådhusrätt och hovrätt. I dessa tre frågor stannade kamrarna i olika beslut i det att första kammaren följde utskottets förslag, medan andra kammaren godtog reservationerna. Någon sammanjämkning av kamrarnas beslut fann utskottet icke möjlig.

I det förslag till rättegångsbalk, som utarbetades av *processlagberedningen* på grundval av de tidigare förarbetena, föreslog beredningen i överensstämmelse med 1931 års proposition, att nämnd infördes även i rådhusrätt. Det syntes nämligen processlagberedningen vara av betydelse, att lekmän i första instans medverkade vid handläggningen av grövre brottmål med hänsyn till såväl lekmännens särskilda erfarenheter i frågor, som voro av vikt för straffrättsskipningen, som ock till allmänhetens förtroende för denna rättsskipning. Det var vidare naturligt, framhöll beredningen, att denna medverkan organiserades med häradsnämnden som mönster. Däremot fann processlagberedningen ej skäl att föreslå införande av nämnd i hovrätt. Till stöd för sin uppfattning i detta hänseende framhöll beredningen, att nämndens medverkan icke syntes vara av samma betydelse i andra som i första instans. Med de regler som beredningen föreslog i fråga om förfarandet i andra instans förelåg icke heller något ovillkorligt krav på omedelbar bevisupptagning eller fullständigt ny handläggning i andra instans ens för de grövre brottmåls del. Då nämnden hade sin största betydelse vid uppskattning av den bevisning, som förebringades omedelbart, kom därigenom — framhöll beredningen — ett av huvudskälen för nämndens medverkan att i viss mån förfalla. Mot införande av nämnd i hovrätt fann

beredningen även tala de stora praktiska olägenheter, som skulle vara för-
enade därmed.

Beträffande nämndens domförhet fann beredningen lämpligt att i nämnden skulle sitta minst sju och högst nio ledamöter, och vad angår nämndens rösträtt föreslogs bibehållande av kravet på nämndens enhällighet för det fall, att i nämnden ej sutto fler än sju. Om däremot i nämnden sutto flera än sju, borde ej den omständigheten att det eljest domföra antalet över-skridits leda till att enhällighet fordrades beträffande samtliga. Processlagberedningen fann sig därför böra föreslå, att om sju nämndemän biträdde samma mening, borde denna gälla mot ordförandens även för det fall, att i nämnden sutte flera än sju.

I den proposition med förslag till rättegångsbalk, som förelades 1942 års riksdag (nr 5), diskuterade departementschefen utförligt frågan om nämnd i rådhusrätt och föreslog införande av en sådan organisation med hänsyn till den stora betydelse, som nämndens medverkan måste antagas äga vid straffrättsskipningen. Denna betydelse fann departementschefen särskilt framträda vid betraktande av den inriktning som straffrätten under senare tid erhållit med avseende å påföljdernas och reaktionernas bestämmande.

Enligt propositionen skulle nämnd deltaga i grövre brottmål och då tjänstgöra vid sidan av ett kollegium om tre jurister. I likhet med processlagberedningen fann även departementschefen att övervägande skäl talade för att ej införa nämnd i hovrätt. Som stöd för sitt ståndpunktstagande i detta hänseende framhöll departementschefen förutom de av beredningen anförda skälen även kostnadssynpunkter.

Beredningens förslag om nämndens rösträtt godtogs av departementschefen såsom innebärande en sammanjämkning av de olika uppfattningar som på denna punkt framträtt inom riksdagen.

Vid utskottsbehandlingen av propositionen fann utskottet förslaget vara väl avvägt i fråga om nämndens rösträtt och berörde ej särskilt frågan om nämnd i hovrätt. Däremot ägnade utskottet avsevärd uppmärksamhet åt spörsmålet om nämnd i rådhusrätt och anförde därvid bl. a. följande synpunkter på lekmannamedverkan i rättsskipningen.

Utskottet hyser för sin del ingen tvekan om att lekmän böra medverka i straffrättsskipningen jämväl i stadsdomstolarna, och övervägande skäl tala för att detta sker i form av nämnd. Härvid kan väl den synpunkten, att lekmännen tillföra domstolen person- och ortskännedom, icke i fråga om stadsdomstolarna tillmätas samma betydelse som beträffande häradsrätterna. Däremot torde medverkan av nämnd vara av stort värde såväl beträffande bevisbedömningen, särskilt då denna är grundad på fri bevisprövning, som vid strafflagstiftningens tillämpning i övrigt. Med särskild styrka framträder lekmännens betydelse, då det gäller att bestämma påföljden för brottet. Vid den ordinära straffmätningen kunna lekmannasynpunkterna utgöra en värdefull hjälp. Och i samma mån som samhällets reaktion mot brottsligheten anpassar sig efter brottslighetens person och levnadsförhållanden och antar karaktären av skyddsåtgärder i stället för straff, blir värdet av lekmännens medverkan vid reaktionens fastställande betydligt ökat. Det kan i viss mån vara vanskligt att bedöma huru rekryteringen av nämnd-

den kan komma att äga rum och det intresse, som de utsedda nämndemännen komma att ägna åt sin rättsskipningsuppgift. Emellertid torde i dessa hänseenden en gynnsam erfarenhet ha vunnits från de städer, i vilka nämnd redan nu deltagit i rättsskipningen.

Utskottet fann sig sålunda böra tillstyrka, att nämnd infördes i rådhusrätterna, ehuru utskottet föreslog den avvikelser från propositionens förslag, att rådhusrätt, när lekmän deltog i rättsskipningen, skulle bestå av en lagfaren domare jämte nämnd i stället för juristkollegium med nämnd.

Riksdagen fattade beslut i enlighet med utskottets förslag.

Efter genomförande av processreformen har frågan om nämndens uppgifter berörts i en motion vid 1951 års riksdag (II: 371). I denna hemställdes om utredning angående spörsmålet om medverkan av nämnd även i familjerättsmål i rådhusrätterna. Till stöd för sin hemställan anförde motionären bl. a., att i sådana mål häradsnämnden visat sig kunna ge yrkesdomaren ett god stöd och att dess medverkan även uppskattats av parterna. Med hänsyn härtill och då rådhusrättsnämnderna visat sig fungera väl i sina mera begränsade uppgifter borde övervägas att låta dem deltaga även i handläggningen av familjerättsmål.

I sitt av riksdagen godkända utlåtande (nr 17) avstyrkte första lagutskottet motionerna och anförde till stöd härför bl. a. följande:

I det yttrande, som utskottet inhämtat från Sveriges advokatsamfund, har samfundets styrelse avstyrkt motionen. Som skäl härför har styrelsen i huvudsak anført följande: Beträffande mål om arv och testamente kunde med fog göras gällande att de utgjorde en förhållandevis liten grupp och att de i allmänhet särskilt väl lämpade sig för avgörande av ett juristkollegium. I fråga om mål om hemskillnad och äktenskapsskillnad med däri ingående spörsmål rörande vårdnaden om barn och om underhållsbidrag utgjorde den vanligaste tvistefrågan skäligheten av yrkat underhållsbidrag. Sådana tvister avgjordes regelmässigt efter huvudförhandling i omedelbart samband med förberedelsen, d. v. s. utan medverkan av nämnd. Med denna ordning hade varken bland domare, advokater eller parter försports något missnöje. I de fall, då sådana frågor avgjordes vid särskild huvudförhandling, utgjorde en av tre jurister sammansatt domstol långt starkare garanti för enhetlighet i bedömningen än en till största delen av lekmän bestående sådan med växlande sammansättning. Frågan om den ena eller andra parten huvudsakligen bure skulden till söndringen komme så sällan under bedömning att den icke förtjänade att inverka på spörsmålet om domstolens sammansättning. Önskvärdheten av visst lekmannainslag vid avgörandet av vårdnadsfrågor tillgodosåges till fullo genom den i praxis flitigt anlitate möjligheten att inhämta yttrande från barnavårdsnämnd. Slutligen uttalade styrelsen, gentemot vad motionären därom anført, som sin bestämda mening, att parter i familjemål icke uppskattade att få redogöra för intima detaljer och ekonomiska bekymmer inför en nämnd, vars ledamöter man kunde komma i kontakt med i sitt dagliga liv.

Även om avgörandet av vissa frågor i de av motionären angivna slagen av mål kan sägas vara en omdömesfråga och sålunda kunde lämpa sig för bedömning av lekmän, kan utskottet dock i huvudsak dela de synpunkter styrelsen för advokatsamfundet framfört.

Nämnd i rådhusrätt i nuvarande mera begränsade omfattning har, som ovan antytt, endast funnits ett fåtal år. Utskottet anser därför, att ytter-

ligare erfarenheter böra avvaktas innan frågan om utvidgning av nämndens uppgifter väckes. Härtill kommer, att den av motionären ifrågasatta reformen skulle medföra icke oväsentliga organisatoriska förändringar för rådhusrätternas del. Då frågan om det av statsmakterna vid upprepade tillfällen förordade förstatligandet av stadsdomstolarna kommer upp, torde möjligen en omorganisation av rådhusrätterna bliva aktuell. I avvaktan på denna frågas lösning bör återhållsamhet iakttagas med införandet av förändringar i rådhusrätternas nuvarande sammansättning för att icke föregripa en förutsättningslös och ändamålsenlig lösning av frågor som kunna uppstå i samband med förstatligandet.

I visst hänseende har frågan om nämndens ställning upptagits av 1951 års rättegångskommitté, som har att verkställa en översyn av rättegångsbalken med därtill anslutande lagstiftning. I sitt år 1953 avgivna betänkande med förslag till vissa ändringar i rättegångsbalken m. m. (SOU 1953: 26) upptog kommittén sålunda till granskning ett tidigare i pressdiskussionen framfört förslag, att nämndeman, som ej instämde med domstolens majoritet, skulle få till protokollet anteckna sin avvikande mening. Enligt kommitténs mening kunde den nuvarande ordningen icke anses tillfredsställande. Kommittén hänvisade emellertid till nu gällande omröstningsregler, enligt vilka nämnden som kollektiv enhet har en röst och den lagfarne ordföranden en röst, varvid vid meningsskiljaktighet dem emellan nämnden äger utslagsröst. Så länge nämndens rösträtt sålunda vore kollektiv vore det enligt kommitténs mening en konsekvens, att de enskilda nämndemännens meningar icke antecknades och tillkännagavs i andra fall än då nämnden mot ordförandens mening bestämde utgången, i vilket fall sådan anteckning vore erforderlig för att fastslå vilka nämndemän som vore ansvariga för rättens avgörande. Kommittén ansåg sig därför ej böra framlägga förslag till ändring av gällande bestämmelser.

I det lagförslag om ändringar i rättegångsbalken, som utarbetades på grundval av kommitténs betänkande och underställdes lagrådets granskning (prop. nr 200/54), upptog departementschefen den av kommittén väckta frågan. Departementschefen framhöll därvid, att önskemål i olika sammanhang uttalats om jämkningar i skilda hänseenden i nämndens ställning, varvid bl. a. påyrkats, att nämndemännen borde erhålla individuell rösträtt. Därvid uttalade departementschefen som sin mening, att starka skäl kunde anföras för att jämka på gällande omröstningsregler för nämnden men att denna fråga ej för det dåvarande vore i det läge att ställning borde tagas till densamma. Utan hinder därav borde emellertid frågan om anteckning till protokollet av de meningar som företräts inom nämnden upptagas till behandling. I detta hänseende förklarade departementschefen, att den omständigheten, att nämnden hade kollektiv rösträtt, ej kunde anses utgöra tillräckligt skäl emot en reform. I det till lagrådet remitterade förslaget upptogs därför en bestämmelse att i fråga om anteckning av skiljaktiga meningar samma regler skulle gälla för nämndeman som för annan domstolsledamot.

Vid lagrådsbehandlingen avstyrkte emellertid lagrådet den föreslagna ändringen och anförde till stöd för sin ståndpunkt bl. a.

Ehuru förslaget är begränsat till den måhända vid ytligt påseende enbart formella frågan om anteckning i protokoll av nämndemans mening, synes det icke uteslutet att dess genomförande kunde komma att medföra en ganska väsentlig ändring i förhållandet mellan ordförande och nämnd samt beträffande arten och omfattningen av de enskilda nämndemännens insatser i processen. Tvånget att så snart delade meningar göra sig gällande i ett mål offentligt redovisa en motiverad ståndpunkt kan antagas för många nämndemän te sig betungande och främmande. Det synes i vart fall högst sannolikt att den föreslagna anordningen skulle över lag medföra ett betydligt större krav kommit att ställas på nämndenmännen än som förutsatts vid rättegångsreformens genomförande. Härmed har icke tagits ståndpunkt till frågan huruvida en förändring i sådan riktning i och för sig är önskvärd. Det är i detta sammanhang tillräckligt att framhålla, att ändringen berör vissa fundamentala förutsättningar för lekmannadeltagandet i rättskipningen sådant det av gammalt varit gestaltat i vårt land.

Med hänsyn till vad lagrådet anfört fann sig departementschefen icke böra för riksdagen framlägga förslag om ändring i reglerna om protokollföring av nämndemans mening.

Frågan om lekmannainflytandets organisation vid underrätterna har aktualiserats genom att chefen för justitiedepartementet den 5 mars 1955 tillkallat *sakkunniga för utredande av frågan om rådhusrätternas förstatligande*. Dessa sakkunniga ha enligt givna direktiv fått i uppdrag att närmare genomgå och värdera de olika synpunkter som kunna anläggas på frågan om rådhusrätternas sammansättning. I detta sammanhang anføres vidare i direktiven:

En viktig fråga som härvid bör beaktas gäller lekmannainflytandet. Det finns anledning att överväga ett vidgat lekmannainflytande i rådhusrätterna, särskilt i brottmål och i sådana tvistemål som rör familjerättsliga förhållanden. — — — Den ståndpunkt, som vid rättegångsbalkens antagande slutligen togs till omfattningen och formerna för lekmannainflytandet i rådhusrätt, bör icke hindra att dessa frågor nu, i belysning av den hittills vunna erfarenheten, upptages till en förutsättningslös granskning. Det bör sålunda övervägas, om det kan anses lämpligt att tillskapa nya former för lekmännens deltagande, t. ex. såsom meddomare jämte en eller flera lagfarna ledamöter. Även om nuvarande system med en lagfaren domare och nämnd bibehålles, bör det övervägas, huruvida icke antalet i varje mål deltagande nämndemän bör minskas och de nuvarande reglerna om nämndemännens rösträtt ändras. Det mest ändamålsenliga vore måhända att — trots svårigheterna att finna en klar och otvetydig avgränsning — upptaga skilda regler för domstolens sammansättning och lekmännens medverkan för olika typer av mål. I den mån så betingas av de förslag som de sakkunniga vill framlägga för domstol i större eller medelstora städer, bör de sakkunniga vara oförhindrade att också ingå på frågan om häradsrätts sammansättning och reglerna för häradsnämndens rösträtt.

Utskottet

Såsom framgår av den lämnade redogörelsen blev frågan om lekmäns deltagande i rättsskipningen föremål för ingående överväganden under förarbetena till processreformen. Det system för lekmanadeltagande, inför vilket man slutligen stannade, synes också på ett i huvudsak lämpligt sätt möjliggöra den förening av jurist- och lekmannasynpunkter som man till rättsskipningens fromma eftersträvat.

Erfarenheterna från tillämpningen av den nya rättegångsbalken ge vid handen, att den antagna ordningen i praktiken fungerar tillfredsställande. Gentemot den i motionerna uttalade uppfattningen om domstolarna är det utskottet angeläget att även framhålla, att dessa synas av allmänheten omfattas med fullt förtroende och jämväl visat sig helt motsvara detta.

Det är emellertid givet att man kan tänka sig lekmanainflytandet i domstolarna organiserat även efter andra linjer än de nuvarande. Såsom ovan nämnts är denna fråga f. n. under utredning, då de sakkunniga, som tillkallats för att utreda spörsmålet om rådhusrätternas förstatligande, också ha att ta upp frågan om dessa domstolars sammansättning. Enligt givna direktiv ha de sakkunniga därvid att beakta frågan om lekmanainflytandet, och som riktlinje för deras arbete i denna del har vidare angivits, att det finns anledning att överväga ett vidgat sådant inflytande i rådhusrätterna, särskilt i brottmål och i sådana tvistemål, som röra familjerättsliga förhållanden. I direktiven tillägges, att i den mån så betingas av de förslag som utredningen vill framlägga för domstol i större och medelstora städer, de sakkunniga äro oförhindrade att även ingå på frågan om häradsrätts sammansättning och reglerna för häradsnämndens rösträtt.

En reform i den riktning motionärerna föreslå är sålunda under övervägande för underrätternas del. Någon anledning att nu begära utredning angående lekmanadeltagande i överrätterna föreligger enligt utskottets mening icke.

På grund av det anförda får utskottet hemställa,
att förevarande motioner, I: 116 och II: 146, icke måtte
föranleda någon riksdagens åtgärd.

Stockholm den 24 mars 1955

På första lagutskottets vägnar:

EMIL AHLKVIST

Vid detta ärendes behandling ha närvarit

från första kammaren: herrar Ahlkvist, Per Olofsson, Lodenius, Björnberg, fru Gärde Widemar*, herrar John Wiktor Jonsson, Englund* och Erik Svedberg*; samt

från andra kammaren: herr Hedqvist, fru Johansson i Skövde, herrar Ekström*, Jacobsson i Sala, Larsson i Stockholm, Fröding och Larsson i Luttra*.

* Ej närvarande vid utlåtandets justering.
